

BADANIA NAUKOWE W PROCESIE KREOWANIA WIEDZY – IMPLIKACJE W DZIEDZINIE EKONOMII

Wprowadzenie

Obok poznania naukowego, w zakres procesu twórczego wchodzi badania naukowe. Rozumienie podstaw metodologicznych ich realizacji jest niezbędne w procesie kreowania wiedzy naukowej. Zachowanie odpowiednich zasad prowadzenia badań ekonomicznych pozwala na: budowanie wartości poznawczej, tworzenie prawdziwych uogólnień oraz ich praktyczne wykorzystanie. Zgodnie z przyjętą tezą, znajomość podstaw metodologicznych prowadzenia badań naukowych decyduje o prawidłowej realizacji procesu badawczego. Zdefiniowanie pojęcia badań naukowych stosowanych w ekonomii wymaga przejścia przez kolejne etapy: od wskazania istoty badań, przez sformułowanie pojęcia badań naukowych i zawężenie ich do badań stosowanych w ekonomii, rozpoznanie kluczowych etapów procesu badawczego oraz wybór metod badawczych.

1. Istota badań naukowych

W gronie nauk można wyróżnić nauki formalne i empiryczne. Do pierwszej grupy można zaliczyć logikę i matematykę, które opierają się na zdaniach analitycznych. Z kolei, nauki empiryczne bazują na doświadczeniu i są złożone z twierdzeń apriorycznych. Wśród nich można wyodrębnić nauki przyrodnicze i społeczne. Do drugiej ze wskazanych grup należy ekonomia²³².

Zygmunt Zimny pojęcie badań naukowych zdefiniował jako: „działania poznawcze poszukujące odpowiedzi na coraz to nowsze pytania dotyczące rzeczywistości, w szczególności dotyczące własności rzeczy w ramach różnych własności, związków między własnościami oraz dotyczące prawidłowości zmieniania się rzeczywistości. Badania to stawianie i rozwiązywanie coraz to nowszych problemów naukowo-

---

²³² A. Siemianowski, *Poznawcze i praktyczne funkcje nauk empirycznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, s. 54.

badawczych”²³³. Na podstawie tej definicji można ukazać szereg cech świadczących o naukowości procesu badawczego. Przede wszystkim badania naukowe stanowią działalność poznawczą. Ich ogólnym celem jest poznanie prawdy i dążenie do jej odkrywania. Szczegółowym celem jest uzyskiwanie odpowiedzi na nowe pytania pojawiające się w umyśle badacza, w czym wyraża się oryginalność wiedzy naukowej. Takie ujęcie wskazuje na konieczność: ciągłego rozwijania wiedzy, poszukiwania całkowicie nowych obszarów i problemów badawczych, sprawdzania istniejących teorii na nowym gruncie badawczym czy testowania hipotez badawczych w zmieniających się warunkach. Definicja świadczy również o tym, że zainteresowanie może budzić badanie własności rzeczy, związków oraz sposób zmieniania się rzeczywistości. Badania naukowe mogą mieć więc zarówno charakter statyczny, jak i dynamiczny.

Pojęcie badań naukowych może być definiowane w ujęciu szerokim i wąskim. W pierwszym z wymienionych rozumie się przez nie czynności zmierzające do ustalenia prawdy dotyczącej przedmiotu badań. W wąskim znaczeniu chodzi zaś o konkretne czynności badawcze, mające na celu poznanie nieznanych lub mało znanych zdarzeń, przemian i ich przyczyn, przebiegu i skutków zdarzeń stanowiących fragment większej całości²³⁴. W kontekście takiej interpretacji rodzi się pytanie o to, kiedy rozpoczynają się czynności badawcze, a zwłaszcza, czy proces identyfikowania problemów naukowych należy do procesu badawczego. Autorka opowiada się za wąską interpretacją pojęcia badań naukowych. Przyjęcie szerokiej ich definicji przyczyniłoby się bowiem do zacierania granic w ramach algorytmów (procedur) badawczych. Przyjmując ujęcie szerokie, należałoby stwierdzić, że proces badawczy trwa stale, chociażby pod postacią obserwacji gospodarki. Warto zauważyć, że szerokie rozumienie pojęcia także jest godne uwagi. W takim ujęciu badania naukowe stawałyby się swego rodzaju filozofią życia naukowca.

Każda dyscyplina naukowa posiada pewną specyfikę. Nauki ekonomiczne należą do grona nauk społecznych. W ich zakresie są realizowane badania społeczne, które stanowią usystematyzowane pozyskiwanie wiedzy na temat życia społecznego, które zmierza do odkrycia i zrozumienia istniejących prawidłowości, czyli praw rządzących tym życiem²³⁵. Przedmiotem zainteresowania nauk społecznych jest ogólnie rozumiane życie społeczne, czyli relacje, do jakich dochodzi w społeczeństwie. Ekonomia stosuje węższe podejście do tej kategorii badań, skupiając się na gospodarczych funkcjach społeczeństwa. W tym miejscu trzeba skonstatować, że pojęcie badań naukowych w konkretnej dyscyplinie nauk powinno być rozpatrywane osobno. Każda bowiem dyscyplina cechuje się zespołem odróżniającym ją od innych cech, wynikających przede wszystkim z unikalnego przedmiotu badań.

²³³ Z. M. Zimny, *Metodologia badań społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2000, s. 38.

²³⁴ J. Pieter, *Zarys metodologii pracy naukowej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.

²³⁵ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 24.

2. Organizacja badań naukowych

Realizacja badań naukowych przyjmuje formę procesu, czyli działalności badacza zmierzającej do osiągnięcia danego stanu wiedzy. Proces badawczy jest: „świadomą, celową i zamierzoną czynnością poznającego podmiotu. Wszelka zaś działalność, która ma prowadzić do określonego celu, powinna być sterowana metodycznie za pomocą określonych reguł i wskazań determinujących i kontrolujących postępowanie człowieka”²³⁶. Definicja ta świadczy o tym, że proces badawczy powinien przebiegać w sposób uświadomiony, natomiast nie powinien mieć charakteru wyłącznie intuicyjnego. Powinien także posiadać jasno określone i sprecyzowane cele oraz być prowadzony w sposób zaplanowany. Proces badawczy wymaga metodycznego sterowania.

Pierwszym etapem procesu badawczego w naukach ekonomicznych jest sformułowanie problemu gospodarczego, który obliguje do prowadzenia badań naukowych. Jest to czynność podstawowa, rozpoczynająca właściwy proces badań²³⁷. Jedynie dostrzeżenie pewnych problemów w gospodarce może przyczynić się do skutecznego formułowania celów badawczych. Między celem a problemem badawczym istnieje bowiem ścisła zależność. „Problem badawczy jest zwykle uszczegółowieniem celu badań, umożliwia dokładniejsze poznanie tego, co rzeczywiście zamierzamy zbadać [...]. Na ogół jest nim takie pytanie, które w miarę precyzyjnie określa cel zamierzonych badań i jednocześnie ujawnia braki w dotychczasowej wiedzy na interesujący nas temat”²³⁸.

W procesie badawczym można wyróżnić problem naukowy i problem badawczy. Problem naukowy dotyczy całego procesu twórczego. Może być rozstrzygany zarówno w procesie poznania naukowego, jak i w procesie badawczym. Problem badawczy jest rozstrzygany w wyniku realizacji badań naukowych.

Właściwe sformułowanie problemu badawczego jest procesem wieloaspektowym. Polega na dostrzeżeniu pewnego stanu niewiedzy, który ma obiektywny charakter. Jest więc zauważeniem trudności, zaś jej pokonanie nie może obejść się bez wzbogacenia stanu wiedzy²³⁹. Jak zauważył S. Stachak, problem naukowy w ekonomii powstaje przede wszystkim, kiedy dotychczas zgromadzona wiedza nie pozwala na realizację celów ekonomicznych i/lub społecznych. Badacz stwierdza więc lukę w wiedzy, która jest barierą w rozwiązywaniu danych problemów gospodarczych²⁴⁰. Takie zaś spostrzeżenie daje możliwość budowy teoretycznego problemu naukowego.

²³⁶ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984, s. 46.

²³⁷ Z. Markocki, W. Kubielski, *Wybrane zagadnienia metodologii badań społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Słupsk 1995, s. 21.

²³⁸ M. Łobocki, *Metody i techniki badań*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2000, s. 18.

²³⁹ J. Apanowicz, *Metodologiczne elementy procesu poznania naukowego w teorii organizacji i zarządzania*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „BERNARDINUM”, Gdynia 2000, s. 66.

²⁴⁰ S. Stachak, *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa 1997.

Problem badawczy w ekonomii powinny cechować: istotność naukowa (problem nie może być trywialny czy tautologiczny), obiektywność naukowa, przydatność naukowego rozwiązania problemu oraz zdefiniowanie problemu naukowego według zasad odpowiadających paradygmatowi danej dyscypliny²⁴¹.

W celu realizacji procesu badawczego jest niezbędne określenie przedmiotu badania, a ten stanowią obiekty czy zjawiska, w których odpowiedź na postawione pytania badacz pragnie formułować w postaci twierdzeń. Przedmiot badań spełnia właściwą funkcję poznawczą. Odkrywa bądź ustala fakty bezpośrednio i pośrednio z nim związane, systematyzuje i uogólnia fakty, a także ustala jakościowe i ilościowe zależności między nimi²⁴².

Kolejny etap to tworzenie tezy i hipotez badawczych, które będą podlegały weryfikacji lub argumentacji. Hipoteza badawcza jest przypuszczeniem co do wyników procesu badawczego. Natomiast teza dotyczy twierdzenia na jego temat. Oznacza to, że tezę przyjmuje się za prawdziwą, tymczasem hipotezę uważa się jedynie za przypuszczenie. Hipoteza wymaga udowodnienia w procesie badawczym, a teza argumentowania i potwierdzenia.

Wobec tego hipoteza uszczegóławia niejako problem badawczy. Jest założeniem, którego prawdziwość będzie badana. Powinna być skonstruowana w jasny i jednoznaczny sposób. Stanowi propozycję rozwiązania danego problemu badawczego. Musi być precyzyjnie zapisana²⁴³. Hipotezy są tworzone na podstawie dostępnej wiedzy. B. Klepacki, określając cechy prawidłowo sformułowanej hipotezy, skonstatował, iż powinna ona być jednoznacznie sprecyzowana, niesprzeczna z twierdzeniami już udowodnionymi oraz możliwa do logicznego potwierdzenia lub odrzucenia²⁴⁴.

3. Metoda, metodologia a metodyka badań naukowych

Metodologia wyznacza wymogi związane z prowadzeniem badań naukowych, wskazuje sposób tworzenia i sprawdzania wiedzy naukowej. Zgodnie z ujęciem proponowanym przez M. Blauga, metodologia obejmuje badanie pojęć, teorii i podstawowych zasad rozumowania o przedmiocie badań²⁴⁵. Rozumienie podstaw metodologicznych jest więc istotnym etapem w zmierzaniu do osiągnięcia celów badań.

²⁴¹ H. Witczak, *Problemy i twierdzenia naukowe*, [w:] *Podstawy metodologiczne prac doktorskich w naukach ekonomicznych*, M. Sławińska, H. Witczak (red.), Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2012, s. 72.

²⁴² S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 67.

²⁴³ J. Apanowicz, *Zarys metodologii prac dyplomowych z organizacji i zarządzania*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu, Gdynia 1997, s. 37.

²⁴⁴ B. Klepacki, *Wybrane zagadnienia związane z metodologią badań naukowych*, „Roczniki Nauk Rolniczych”, 2009, seria G, t. 96, z. 2, s. 38.

²⁴⁵ M. Blaug, *Metodologia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.

Można wyróżnić metodologię ogólną i szczegółową. Ogólna metodologia nauk do niedawna była jednym z działów logiki. Ze względu na fakt, że metodologia ma charakter pragmatyczny, różni się w zakresie poszczególnych dyscyplin naukowych. Jej kluczowym zadaniem jest objaśnienie sposobu realizacji badań naukowych w danej dyscyplinie. Metodologia szczegółowa, której przykładem jest metodologia nauk ekonomicznych, powstaje przez połączenie doświadczeń z badań danej dyscypliny z twierdzeniami: epistemologii, logiki i statystyki. Często wskazuje się na niedojrzałość metodologii nauk ekonomicznych. Klasycznie wyodrębnia się zaś metodologie nauk: ścisłych, przyrodniczych i społecznych.

Zgodnie z obecnym stanem wiedzy, metodologię nauk ekonomicznych można rozumieć w ujęciu wąskim i szerokim. W pierwszym z wymienionych oznacza ona naukę o metodach badań stosowanych przez ekonomistów. W szerokim ujęciu jest to nauka o celach poznawczych stawianych przez ekonomistów, metodach ich realizacji i o uzyskanych wynikach badań. Autorka opowiada się za szerokim rozumieniem pojęcia. Przyjęcie wąskiej jej definicji rodzi bowiem ryzyko zatarcia granic między metodologią a metodyką badań. Metodologia nie powinna być utożsamiana jedynie ze zbiorem metod i technik badawczych.

Odmienne podejście do prowadzenia badań naukowych w różnych dziedzinach nauki implikuje istnienie ogólnych i szczegółowych modeli metodologicznych. Dla badacza wyjątkowo ważne jest poznanie specyfiki modeli stosowanych na gruncie uprawianej dyscypliny naukowej, które nawet w ramach jednej dziedziny naukowej – w tym ekonomii – jednocześnie różnią się i wykazują podobieństwa. Przykładem jest odmienność modeli wykorzystywanych w: ekonomii, zarządzaniu i finansach. We właściwym rozpoznaniu niezwykle znaczenie ma retrospekcja, czyli zapoznanie się z poglądami metodologów i stosowanymi przez nich strategiami badawczymi. Mogą one stanowić zarówno źródła niezbędnej wiedzy, jak i inspiracji. Specyfika modeli metodologicznych z danej dziedziny jest bowiem ściśle związana z istnieniem autorytetów i środowisk naukowych²⁴⁶.

Uzupełnieniem i uszczegółowieniem metodologii – która opisuje zagadnienia ogólne, stanowiące swego rodzaju filozofię nauki – jest metodyka badań. Odnosi się ona do szczególnych sposobów postępowania i ma za zadanie tworzenie algorytmów realizacji procesu badawczego²⁴⁷.

Metodyczność badań naukowych jest rozpatrywana w kontekście racjonalności działalności badawczej. Wychodząc z prakseologicznego punktu widzenia, przez metodyczność należy rozumieć trafność doboru metod i środków do wyznaczanych celów i warunków, w jakich będzie realizowane badanie. Zależy ona od: ścisłości i poprawności formułowania i identyfikowania faktów, krytycyzmu, niepodlegania

²⁴⁶ J. Woźniak, *Model metodologiczny dyscypliny i specjalności naukowej*, [w:] *Elementy metodyki rozprawy doktorskiej*, K. Kuciński (red.), Wydawnictwo Difin, Warszawa 2015, s. 71-73.

²⁴⁷ J. Chotkowski, *Metodologiczne problemy empirycznych badań ekonomicznych*, „Roczniki Nauk Rolniczych”, 2011, seria G, T. 98, z. 2, s. 75.

złudzeniem²⁴⁸. Tylko cel poznawczy, zrealizowany metodycznie, może prowadzić do poznania naukowego. W związku z tym, takiego charakteru nie będą miały: diagnozy organizacyjne czy finansowe, prognozy koniunktur gospodarczych lub eksperyty, a także sondaże opinii publicznej²⁴⁹.

Pojęcie metody badawczej jest węższe zarówno od pojęcia metodologii, jak i metodyki. Oznacza ono: „zorganizowany sposób pozyskiwania odpowiedzi na postawione pytanie problemowe, naukowo-badawcze”²⁵⁰. Metoda stanowi więc układ uzasadnionych, odpowiednio dobranych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych, wyznaczających postępowanie badacza.

W literaturze terminy metoda i metodyka bywają traktowane niemalże zamiennie, co wydaje się niewłaściwe. Błędem jest mówienie o „metodologii rozprawy naukowej”. Mówić należy zatem o jej metodzie. Przez metodologię nauk ekonomicznych należy rozumieć filozofię nauki zastosowaną w odniesieniu do ekonomii.

Wybór metody powinien opierać się na wiedzy nabytej w trakcie kształcenia metodycznego obejmującego studiowanie wiedzy metodycznej, naśladowania doświadczonych badaczy oraz korzystania z ich doświadczeń. W miejscu tym rodzi się pytanie o znaczenie autorytetów w projektowaniu i prowadzeniu badań. Niezwykle skomplikowane jest bowiem poszukiwanie umiaru w obu tych aspektach. Autorka wyraża przekonanie, że wyjątkowe znaczenie winno być nadane autorytetom właśnie w zakresie metodologii nauk. Trudności dotyczące spełnienia standardów epistemologicznych są dla niedoświadczonych badaczy barierą związaną z realizacją procesu twórczego. Doświadczenie autorytetów (w przypadku pracy doktorskiej, zwłaszcza promotorów) w tym zakresie wydaje się szczególnie znaczące. O ile więc można zgodzić się ze stwierdzeniem S. Stachaka, że nie należy ulegać złudnym autorytetom w dziedzinie wiedzy, o tyle w dziedzinie metodologii korzystanie z wiedzy doświadczonych badaczy jest szczególnie istotne. Z tego względu, jak również ze względu na wpływ środowisk naukowych na kształtowanie modeli metodologicznych, niezwykle ważna staje się płaszczyzna wymiany myśli i poglądów, która determinuje możliwości transferu wiedzy, nie tylko przez analizę literatury, lecz także przez rozmowy nieformalne, seminaria naukowe czy konferencje²⁵¹. Zapewnia to młodym naukowcom wsparcie intelektualne i metodyczne, jak również czerpanie z potencjału intelektualnego środowisk naukowych. Jeśli bowiem pewność siebie w odniesieniu do obrony wyników badań oraz własnych przekonań jest pożądaną cechą badacza, to w dziedzinie projektowania badań i ich metodyczności nieodzowne wydaje się zachowanie swego rodzaju ostrożności.

Wybór i konsekwentna realizacja metody badawczej służą racjonalnemu wnioskowaniu na podstawie wyników badań. Pozwala ona na eliminację indywidualnych wpływów – w tym modeli myślowych – na formułowane twierdzenia. Brak

²⁴⁸ S. Stachak, *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013, s. 13.

²⁴⁹ Ibidem, s. 12.

²⁵⁰ Z. M. Zimny, *Metodologia badań społecznych*, op. cit., s. 57.

²⁵¹ J. Woźniak, *Model metodologiczny...*, op. cit., s. 73.

jasnego wyboru i konsekwentnego wdrażania metody badawczej od początku prowadzenia badań może przesądzić o niepowodzeniu danego przedsięwzięcia badawczego, przyczynić się do formułowania chaotycznych wniosków oraz poczucia niepewności, które istotnie hamuje możliwości twórczego kreowania wiedzy.

4. Próba klasyfikacji metod badawczych stosowanych w naukach ekonomicznych

Istnieje wiele klasyfikacji metod badawczych. Jedne z nich mają charakter ogólny, dzielą metody badawcze na dwie bądź trzy grupy, biorąc pod uwagę jasno określone kryterium podziału. Inne zaś szczegółowo porządkują metody badań, wskazując na ich konkretne formy. Podejmując próbę usystematyzowania tej tematyki, autorka wybrała najistotniejsze, jej zdaniem, kryteria grupowania, rozpoczynając od ogólnych, a przechodząc do szczegółowych.

Metody badawcze można podzielić na uniwersalne i specjalistyczne. Uniwersalne, zwane ogólnymi, odnoszą się do różnych dziedzin naukowych. Ich przykładem jest metoda obserwacji czy metoda badania dokumentów. Specjalistyczne, szczegółowe metody badań zazwyczaj występują tylko w jednej dziedzinie naukowej. Przykładem w naukach ekonomicznych jest eksperyment rynkowy.

Kolejna systematyzacja wyróżnia metody grupowe i indywidualne. Metody grupowe są realizowane przez zespoły badawcze. Z reguły są one wykorzystywane w rozwiązywaniu złożonych problemów. Często łączą wiedzę i umiejętności specjalistów z różnych dziedzin naukowych. Na konieczność taką może wskazywać zarówno złożoność problemów, jak i ich interdyscyplinarność. Do metod zespołowych można zaliczyć: metody heurystyczne, foresight, metodę burzy mózgów, metodę delficką. Jednak znacznie częściej są praktykowane metody indywidualne, takie jak: sondaż diagnostyczny, metody oparte na modelowaniu matematycznym czy metody eksperymentalne. Na ogół dotyczą one wąskich obszarów badań.

Na następną kategoryzację składają się metody jakościowe i ilościowe. Metody ilościowe w większym stopniu są powtarzalne, zaś jakościowe cechują się większą unikalnością. Badania ilościowe pozwalają na szerszy zakres wnioskowania. Na ich podstawie można bowiem nie tylko formułować wnioski związane z tendencjami występowania danego zjawiska – jak w przypadku badań jakościowych – lecz również nasileniem zjawiska. Badania jakościowe informują więc badacza jedynie o występowaniu lub nie pewnej tendencji, natomiast badania ilościowe umożliwiają jej pomiar. Niewątpliwie, w ekonomii można obserwować systematyczny wzrost znaczenia metod ilościowych. Wynika to ze swoistej fascynacji środowisk naukowych modelowaniem matematycznym i ekonometrycznym. Metody ilościowe umożliwiają prowadzenie analiz w dużej skali, badanie współzależności i dynamiki zjawisk gospodarczych, biorąc pod uwagę ich agregaty. Szerokie zastosowanie mo-

delowania, w tym ekonometrycznego, implikuje możliwość stosowania podejścia dedukcyjnego w ekonomii²⁵².

Bardziej szczegółowa klasyfikacja – proponowana przez S. Stachaka – wyróżnia: metody obserwacji faktów, metody eksperymentalne, metody dokumentacyjne, metody sondażowe i metody wywiadów²⁵³. Obserwacja faktów jest metodą badań prowadzonych w sposób ciągły, polegającą na: rejestracji zjawisk ekonomicznych, gromadzeniu danych o tych zjawiskach i badaniu ich relacji. Stanowi ona podstawową metodę wykorzystywaną w początkowych fazach procesu badawczego. Eksperyment ekonomiczny zawiera się w wywołaniu określonego zjawiska w sztucznie stworzonych lub koordynowanych warunkach, w celu zbadania jego przebiegu. Analiza dokumentów wiąże się z porządkowaniem oraz interpretowaniem treści dokumentów pod kątem celu badawczego. Metody sondażowe łączą się z gromadzeniem danych o zjawiskach, ich nasileniu i kierunkach rozwoju na podstawie próby wybranej z populacji generalnej, w jakiej dane zjawisko występuje²⁵⁴. S. Kaczmarczyk zwrócił uwagę na to, iż w zakresie badań sondażowych zasadniczą rolę odgrywają badania metodą wywiadu kwestionariuszowego i metodą badań ankietowych²⁵⁵. Jednak należy zauważyć, że w przytoczonej klasyfikacji metoda wywiadów zajmuje osobne miejsce. Jej wyróżnienie spośród metod sondażowych jest zasadne ze względu na odmienność stosowanych technik i narzędzi badawczych oraz różny sposób organizacji badań. Metoda wywiadu obejmuje zbieranie danych poprzez bezpośrednie zadawanie pytań, co pozwala na wywieranie wpływu na osobę udzielającą wywiadu, motywowanie jej do dodatkowych wyjaśnień, kierowanie tokiem prowadzonej rozmowy. Takich cech nie posiadają badania sondażowe.

Jednocześnie istotne jest wyróżnienie z grona metod badawczych, stosowanych w ekonomii, metod modelowania matematycznego. Należą do nich:

- metoda funkcji regresji i funkcji trendu,
- metoda modelowania ekonometrycznego,
- metoda wielowymiarowej analizy danych²⁵⁶.

Metoda funkcji regresji bazuje na wykazaniu związku między zmiennymi zależnymi a wektorem zmiennych niezależnych z wprowadzonym składnikiem losowym. Jej przykładem jest funkcja Cobba-Douglasa. W zakresie funkcji są badane również trendy zmian, w których czas jest jedyną zmienną niezależną. Modelowanie ekonometryczne polega zaś na zapisie równań matematycznych lub ich układów, które łączą dane empiryczne z teorią ekonomii, obrazując zmiany badanych zjawisk. Model wielowymiarowej analizy danych bazuje na opisie zjawisk gos-

²⁵² J. Woźniak, *Model metodologiczny...*, op. cit., s. 80.

²⁵³ S. Stachak, *Podstawy metodologii...*, op. cit., s. 107-134.

²⁵⁴ Z. M. Zimny, *Metodologia badań społecznych*, op. cit., s. 38.

²⁵⁵ S. Kaczmarczyk, *Badania marketingowe: metody i techniki*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1995.

²⁵⁶ J. Chotkowski, *Metodologiczne problemy...*, op. cit., s. 81-82.

podarczych za pomocą zbioru wielu zmiennych. W tym celu niezbędny jest wybór zmiennych wywierających największy wpływ na zjawisko²⁵⁷.

Podjmując próbę klasyfikacji metod badawczych, warto zwrócić uwagę na istnienie metod heurystycznych znajdujących się na granicy metodologii badań naukowych poszczególnych dyscyplin. Metody te zwłaszcza są wykorzystywane w badaniu ekonomii normatywnej. Są intuicyjne i mogą służyć ocenie bądź prognozowaniu²⁵⁸. Wśród nich można wymienić metody oparte na opinii ekspertów (metoda delficka, metoda burzy mózgów). Na podstawie ich wiedzy, doświadczenia i opinii są formułowane wnioski. Metody heurystyczne mogą także bazować na pojedynczych przypadkach (jak metoda *case study*). Poza tym, do ich grona zalicza się metody scenariuszowe zmierzające do prognozowania zjawisk.

Szeroki wachlarz metod badawczych, stosowanych w naukach ekonomicznych, może prowadzić do trudności w rozpoznaniu i zidentyfikowaniu metod właściwych do osiągnięcia danego celu, a w konsekwencji błędnego wnioskowania. Metody winny być tak dobierane, aby w jak najlepszy sposób realizowały cel badawczy. Wielość metod w ramach opracowania naukowego może wynikać z obiektywnych potrzeb ich zastosowania. Może być jednak świadomym dążeniem badacza do wykazania się znajomością i umiejętnością posługiwania się nimi²⁵⁹. W praktyce oczywiście nie jest to właściwe podejście. Metody powinny być dobierane mądrze, mając stale na uwadze cel opracowania, który jest podstawową determinantą tego wyboru.

5. O potrzebie rozwijania metodologii nauk ekonomicznych

W metodologii nauk ekonomicznych można obserwować stopniowe zmiany w zakresie podejścia do prowadzenia badań naukowych. Metody stosowane w ekonomii klasycznej opierają się na formułowaniu wniosków w drodze dedukcji i indukcji. Pozwalają one formułować logiczne osądy, lecz nie są wystarczające do analizy złożonych systemów gospodarczych. Dalszy rozwój ekonomii nie byłby więc możliwy bez wypracowania zasad metodologii szczegółowej. Przełom taki nastąpił na początku XX wieku wraz z „przewrotem paretowskim” zapoczątkowanym przez V. Pareto, a kontynuowanym między innymi przez: J. Hicksa, R. G. D. Allena, P. Samuelsona. Doprowadził on do eliminacji założeń behawioralnych z ekonomii – jako nieprzewidywalnych i niepodlegających modelowaniu – analiz za sprawą opartych na założeniu racjonalnego wyboru. Aksjomat ten pozwolił na zmatematyzowanie metod badań stosowanych w ekonomii. Popularne stało się budowanie

²⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁸ S. Stańko, *Prognozowanie w rolnictwie*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa 1994.

²⁵⁹ P. Zaborek, *Application of multiple case study method in doctoral dissertation*, [in:] *Selected methodological issues for doctoral students*, M. Strzyżewska (ed.), Warsaw School of Economics, Warszawa 2009, s. 95.

modeli obrazujących złożone zależności pomiędzy całymi zespołami danych²⁶⁰. Niemalże od tego też momentu wydaje się stale toczyć spór o to, czy ekonomia powinna być traktowana jako nauka odizolowana, która nie korzysta z dorobku innych dziedzin naukowych, czy jako nauka interdyscyplinarna. W ostatnim czasie zyskują na znaczeniu badania praktyczne, tworzące wiedzę użyteczną i stosujące holistyczne podejście do zjawisk gospodarczych. Mimo to w głównym nurcie ekonomii istnieje pogląd głoszący konieczność zawężenia przedmiotu badań²⁶¹. Dowodzi to faktu, iż dziedzina metodologii nauk ekonomicznych stale rozwija się. W jej obrębie nadal jest potrzebne prowadzenie poznania naukowego i rozwijanie wiedzy.

Mówiąc o potrzebie rozwoju metodologii nauk ekonomicznych, nie sposób nie odnieść się do zasadniczych założeń modelowania procesów ekonomicznych, jakim są założenie *ceteris paribus* oraz warunek racjonalności decyzji podmiotów gospodarczych. Bez takich warunków trudno jest wyobrazić sobie możliwość budowania teorii ekonomii. Dają one bowiem szanse na określenie zmian zachodzących w obrębie wyabstrahowanych czynników gospodarczych, co nie jest możliwe przy założeniu dynamiki całego systemu. Eksploracja wybranych płaszczyzn nie mogłaby być prowadzona, dostrzeżona i zbadana bez założeń ograniczających²⁶². To właśnie przyjęcie takich założeń umożliwiło ukonstytuowanie ekonomii jako odrębnej dziedziny nauki z jasno sprecyzowanym przedmiotem badań i określoną metodą poznawczą²⁶³.

Zasadniczym aksjomatem ekonomii jest koncepcja *homo oeconomicus*, na której bazują ekonomiści ortodoksyjni. Jednak jej weryfikacja empiryczna często stanowi podstawę do wnioskowania o niesłuszności tego założenia (m.in. badania prowadzone przez: D. Ariely, D. Kahnemana czy A. Tversky'ego). Również dla autorki szczególnie fascynujące wydaje się badanie prawidłowości takich założeń. W miarę rozwoju nauk ekonomicznych, a także pośrednio rozwoju technologii oraz mocy przeliczeniowych, coraz bardziej na znaczeniu wydają się zyskiwać metody holistyczne. Następuje więc swego rodzaju ewolucja poglądów na temat przedmiotu badań ekonomii, od traktowania człowieka jako idealnego podmiotu gospodarującego, do tworzenia modelu człowieka o ograniczonej racjonalności, który jest podatny na działanie rutyny, myśli leniwie, często działa oportunistycznie, a jego wybory są ograniczone zarówno przez emocje, jak i wpływ otoczenia społeczno-kulturowego²⁶⁴.

²⁶⁰ C. Camerer, *Behavioral Economics*, [in:] *Advances in Economics and Econometrics: Volume 1: Theory and Applications, Ninth World Congress (Econometric Society Monographs)*, R. Blundell, W. K. Newey, T. Persson (eds.), Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 181-182.

²⁶¹ B. Klepacki, *Wybrane zagadnienia...*, op. cit., s. 39-40.

²⁶² M. Wojtyśiak-Kotlarski, *O metodologii nauk ekonomicznych. Wybrane zagadnienia teoretyczne, rozmowy z przedstawicielami profesji*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2011, s. 40.

²⁶³ B. Stępień, K. Szarzec, *Ewolucja poglądów teorii ekonomii na temat człowieka gospodarującego*, „*Ekonomista*”, 2007, nr 1, s. 13.

²⁶⁴ Ibidem.

Podsumowanie

Reasumując, należy stwierdzić, że do prawidłowej realizacji procesu badawczego – zwłaszcza na wczesnych etapach drogi naukowej – niezbędne jest poznanie i pełne zrozumienie podstaw metodologicznych prowadzenia badań. Po pierwsze, każdy naukowiec, przystępując do badań, powinien zrozumieć znaczenie dyscypliny naukowej, w ramach której pragnie prowadzić działalność badawczą. Po drugie, na tym etapie nieodzowne jest korzystanie z wiedzy autorytetów i wzorowanie się na doświadczeniach badaczy danej dyscypliny w zakresie metodologii prowadzenia badań naukowych. Po trzecie, każdy badacz powinien zdać sobie sprawę z konieczności zachowania naukowości badań, analizując je pod kątem standardów epistemologicznych. Po czwarte, aby realizować badania, które rzeczywiście wnoszą wkład w zaobserwowaną lukę badawczą, istnieje bezwzględna potrzeba dokładnego poznania obszaru badań, w tym szczególnie analizy wyników badań prowadzonych w danym obszarze przez innych badaczy.

Jednocześnie, poza standardami oraz algorytmami prowadzenia badań, istotne są: twórczość, kreatywność i intuicja badawcza. Ich znaczenie wyraża się w dążeniu do: zachowania oryginalności badań, dostrzegania nowych problemów gospodarczych i zmierzania do ich twórczego rozwiązywania.